

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 1

2026

OLIY TA'LIMDA TALABALARNI INKLYUZIV TA'LIMGA TAYYORLASHNING AMALDAGI HOLATI.

Yo'ldoshev Otabek Abdug'aniyevich

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti, p.f.f.d.(PhD) dotsent

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarni inklyuziv ta'limga tayyorlashning amaldagi holati ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda talabalarning inklyuziv ta'limga oid bilimlari, munosabati va amaliy tayyorgarlik darajasi o'rganilib, mavjud muammolar aniqlanadi. Tajriba-sinov ishlari natijalari asosida inklyuziv kompetensiyalarni shakllantirishda interfaol metodlar va amaliy mashg'ulotlarning samaradorligi asoslab beriladi. Olingan xulosalar oliy ta'limda inklyuziv yondashuvni kuchaytirish va bo'lajak mutaxassislarni maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega shaxslar bilan ishlashga tayyorlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, oliy ta'lim, talaba tayyorgarligi, inklyuziv kompetensiya, maxsus ta'lim ehtiyojlari, pedagogik tayyorgarlik.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К ИНКЛЮЗИВНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Юлдашев Отабек Абдуганиевич

Ташкентский университет экономики и педагогики, доцент, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам.

Аннотация

В статье анализируется современное состояние подготовки студентов к инклюзивному образованию в системе высшего образования. Рассматриваются уровень знаний, отношение и практическая готовность студентов к работе в инклюзивной образовательной среде. На основе результатов опытно-экспериментальной работы выявляются основные проблемы и обосновывается эффективность интерактивных и практико-ориентированных методов в формировании инклюзивных компетенций. Полученные выводы направлены на совершенствование подготовки будущих специалистов к работе с обучающимися с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: инклюзивное образование, высшее образование, подготовка студентов, инклюзивные компетенции, особые образовательные потребности, педагогическая подготовка.

THE CURRENT STATE OF PREPARING STUDENTS FOR INCLUSIVE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION

Otabek Abduganiyevich Yuldoshev

Tashkent University of Economics and Pedagogy, Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences.

Abstract

This article analyzes the current state of preparing students for inclusive education in higher education institutions. The study examines students' knowledge, attitudes, and practical readiness to work in inclusive educational environments. Based on the results of an experimental study, key challenges are identified, and the effectiveness of interactive and practice-oriented

teaching methods in developing inclusive competencies is substantiated. The findings contribute to improving the training of future professionals to work with learners with special educational needs.

Keywords: inclusive education, higher education, student preparedness, inclusive competencies, special educational needs, pedagogical training.

Kirish

Bugungi kunda jamiyatning barqaror rivojlanishi va ijtimoiy adolat tamoyillarini ta'minlashda inklyuziv ta'lim muhim strategik yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Inklyuziv ta'lim barcha shaxslar, jumladan, jismoniy yoki psixologik rivojlanishida cheklavlari bo'lgan, ijtimoiy himoyaga muhtoj hamda turli ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqini teng asosda ta'minlashni nazarda tutadi. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim tizimida bo'lajak mutaxassislarni inklyuziv ta'lim muhitida samarali faoliyat yuritishga tayyorlash dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Oliy ta'lim muassasalari nafaqat bilim va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish, balki talabalarni ijtimoiy mas'uliyatli, bag'rikeng va insonparvarlik qadriyatlariga sodiq shaxs sifatida tarbiyalash vazifasini ham bajaradi. Ayniqsa, pedagogika, psixologiya, ijtimoiy soha va xizmat ko'rsatish yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalar uchun inklyuziv ta'lim tamoyillarini chuqur anglash, maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega shaxslar bilan ishlash ko'nikmalarini egallash muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, oliy ta'limda talabalarni inklyuziv ta'limga tayyorlash jarayoni barcha holatlarda tizimli va yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan.

So'nggi yillarda O'zbekiston ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha muhim normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, muayyan tashkiliy va metodik ishlar amalga oshirilmoqda. Shunga qaramay, oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limga yo'naltirilgan o'quv fanlari mazmuni, amaliy mashg'ulotlar, pedagogik amaliyot va metodik ta'minotning real holatini tahlil qilish zarurati saqlanib qolmoqda. Talabalarning inklyuziv kompetensiyalari, ya'ni maxsus ehtiyojli shaxslar bilan ishlashga tayyorgarligi, tolerantlik darajasi va kasbiy motivatsiyasi yetarli darajada shakllanmagan holatlar ham kuzatiladi.

Shu sababli, mazkur maqolada oliy ta'limda talabalarni inklyuziv ta'limga tayyorlashning amaldagi holati tahlil qilinib, mavjud muammolar, ularning sabablari hamda ta'lim jarayonini takomillashtirishga doir ilmiy-pedagogik xulosalar berish maqsad qilib qo'yilgan. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni kuchaytirish, bo'lajak mutaxassislarni zamonaviy inklyuziv ta'lim talablariga mos ravishda tayyorlashga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Talabalarni inklyuziv ta'limga tayyorlash masalasi pedagogika, maxsus pedagogika, psixologiya va ta'limni boshqarish sohalarida so'nggi yillarda keng tadqiq etilayotgan dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biridir. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limga tayyorgarlik nafaqat maxsus bilim va ko'nikmalarni egallashni, balki talabalarda bag'rikenglik, ijtimoiy mas'uliyat va insonparvarlik qadriyatlarini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda inklyuziv ta'lim bo'yicha tayyorgarlik masalasi asosan kompetensiyaviy yondashuv asosida yoritilgan. Tadqiqotchilar bo'lajak mutaxassislar uchun inklyuziv kompetensiyalarni (pedagogik, kommunikativ, psixologik va metodik) shakllantirish zarurligini ta'kidlaydilar. Ushbu ishlarda oliy ta'lim dasturlariga inklyuziv ta'limga oid maxsus kurslarni kiritish, amaliy mashg'ulotlar va real ta'lim muhitida tajriba orttirish muhim omil sifatida ko'rsatiladi. Shuningdek, xorijiy adabiyotlarda talabalarning inklyuziv ta'limga bo'lgan munosabati va motivatsiyasi ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi qayd etiladi.

Mahalliy va mintaqaviy ilmiy manbalarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish masalasi

asosan normativ-huquqiy asoslar, ta'lim siyosati va umumta'lim tizimi doirasida tahlil qilingan. Oliy ta'limga oid tadqiqotlarda esa talabalarni inklyuziv ta'limga tayyorlash ko'proq nazariy jihatdan yoritilib, amaliy tayyorgarlik holati cheklangan doirada o'rganilgan. Ayrim tadqiqotlarda pedagogika yo'nalishi talabalari uchun inklyuziv ta'lim asoslari fanini joriy etishning ijobiy jihatlari ko'rsatilgan bo'lsa-da, barcha ta'lim yo'nalishlarini qamrab oluvchi tizimli model yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarda talabalarining inklyuziv muhitga tayyorligi ularning shaxsiy sifatlari — empatiya, tolerantlik, stressga chidamlilik va kommunikativ madaniyat bilan chambarchas bog'liq ekani ta'kidlanadi. Ushbu manbalarda inklyuziv ta'limga tayyorlash faqat ma'ruza va nazariy mashg'ulotlar bilan cheklanmasligi, balki treninglar, refleksiya va amaliy vaziyatlar asosida olib borilishi lozimligi asoslab beriladi.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, oliy ta'limda talabalarni inklyuziv ta'limga tayyorlashning amaldagi holati — ya'ni real o'quv jarayoni, o'quv rejalari, amaliy mashg'ulotlar va pedagogik amaliyot doirasida ushbu tayyorgarlikning qanday tashkil etilayotgani masalasi yetarli darajada chuqur tahlil qilinmagan. Ko'plab ilmiy ishlar konseptual va tavsiyaviy xarakterga ega bo'lib, amaliy holatni diagnostika qilish va baholashga kam e'tibor qaratilgan. Mavzuga oid adabiyotlar inklyuziv ta'limga tayyorlash masalasining nazariy va metodologik asoslari yetarli darajada yoritilganini ko'rsatadi. Biroq oliy ta'lim muassasalarida talabalarni inklyuziv ta'limga tayyorlashning real holatini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini ishlab chiqish zarurati saqlanib qolmoqda. Mazkur ilmiy bo'shliq ushbu tadqiqotning dolzarbligi va ilmiy ahamiyatini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot oliy ta'limda talabalarni inklyuziv ta'limga tayyorlashning amaldagi holatini aniqlash, mavjud muammolarni tahlil qilish va ularni takomillashtirish yo'nalishlarini belgilashga qaratilgan bo'lib, kompleks metodologik yondashuv asosida olib borildi. Tadqiqot metodologiyasi ta'lim jarayonini tizimli, kompetensiyaviy va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar asosida o'rganishni nazarda tutadi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosi sifatida inklyuziv ta'lim konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan va ijtimoiy-pedagogik yondashuvlar qabul qilindi. Ushbu yondashuvlar talabalarni inklyuziv muhitda faoliyat yuritishga tayyorlash jarayonini yaxlit pedagogik tizim sifatida tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqotda quyidagi ilmiy tadqiqot metodlari qo'llanildi:

Nazariy tahlil metodlari (ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar, o'quv rejalari va fan dasturlarini tahlil qilish) — inklyuziv ta'limga tayyorlashning nazariy asoslari va amaldagi holatini aniqlash maqsadida;

Taqqoslash va tizimlashtirish metodlari — mahalliy va xorijiy tajribalarni solishtirish hamda umumlashtirish uchun;

Empirik metodlar (kuzatuv, so'rovnoma, suhbat) — talabalarining inklyuziv ta'limga tayyorgarlik darajasi, munosabati va motivatsiyasini aniqlashda;

Diagnostik metodlar — talabalarining inklyuziv kompetensiyalari (bilim, ko'nikma, munosabat va qadriyatlar) holatini baholash uchun;

Pedagogik tahlil va umumlashtirish — olingan natijalarni ilmiy xulosalar va tavsiyalar shaklida ifodalashda.

Tadqiqot empirik bazasi sifatida oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar, o'qituvchilar va pedagogik amaliyot rahbarlari tanlab olindi. Tadqiqot jarayonida inklyuziv ta'limga oid fanlar mazmuni, amaliy mashg'ulotlar, pedagogik amaliyot va treninglar tahlil qilindi.

Olingan ma'lumotlar sifat jihatdan tahlil qilinib, talabalarining inklyuziv ta'limga tayyorgarlik darajasidagi umumiy tendensiyalar, muammoli jihatlar va rivojlantirish ehtiyojlari aniqlashtirildi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligi turli metodlarning o'zaro uyg'un holda

qo'llanilishi va ma'lumotlarning solishtirma tahlili orqali ta'minlandi.

Mazkur metodologiya oliy ta'limda talabalarni inklyuziv ta'limga tayyorlashning amaldagi holatini obyektiv baholash hamda ta'lim jarayonini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-pedagogik xulosalar chiqarish imkonini berdi.

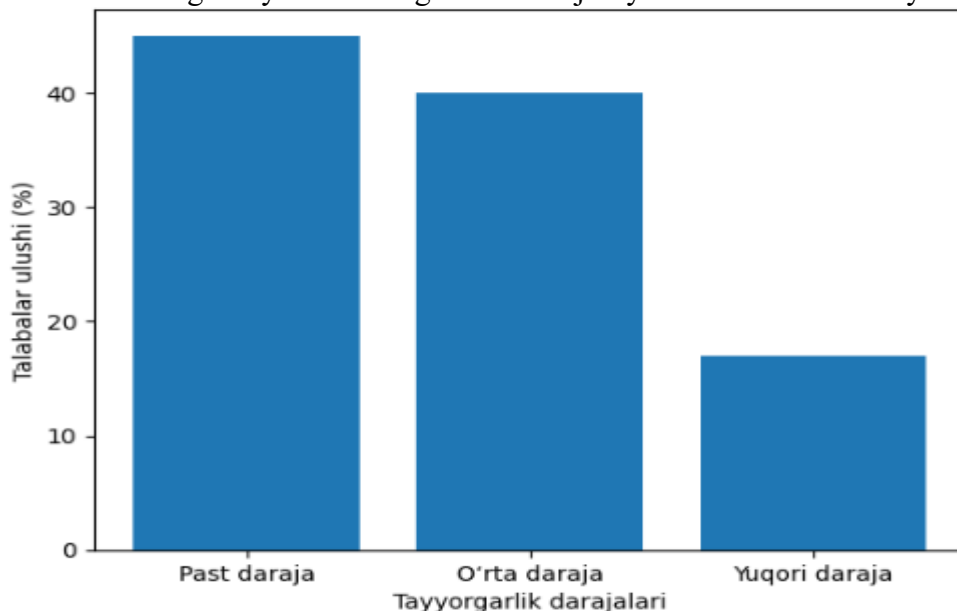
Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti qismida tajriba sinov utkazildi 102ta talaba urtasida shunga oid tahlil va natijalari

Tahlil va natijalar

Tadqiqotning empirik bosqichi ****Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti****da o'tkazilib, tajriba-sinov ishlarida jami 102 nafar talaba ishtirok etdi. Tadqiqot jarayoni talabalarning inklyuziv ta'limga tayyorgarlik darajasini aniqlash, ularning bilim, munosabat va amaliy ko'nikmalarini tahlil qilishga qaratildi.

Tajriba-sinov ishlari doirasida talabalarning inklyuziv ta'limga oid boshlang'ich bilimlari, ijtimoiy-psixologik munosabati hamda amaliy tayyorgarligi maxsus ishlab chiqilgan so'rovnoma, diagnostik topshiriqlar va kuzatuvlar orqali o'rganildi. Dastlabki tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalar inklyuziv ta'lim tushunchasi va uning asosiy tamoyillari haqida umumiy tasavvurga ega bo'lsalar-da, maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan shaxslar bilan ishlash bo'yicha amaliy ko'nikmalar yetarli darajada shakllanmagan.

Tajriba davomida talabalarga inklyuziv ta'limning nazariy asoslari, xalqaro va milliy tajribalar, real pedagogik vaziyatlarga asoslangan mashg'ulotlar hamda muammoli topshiriqlar taklif etildi. Mashg'ulotlar jarayonida talabalarning faolligi, munozaralarda ishtiroki va reflektiv fikrlashi sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Ayniqsa, amaliy vaziyatlarni tahlil qilish va rolli mashg'ulotlar talabalarning inklyuziv muhitga nisbatan ijobiy munosabatini kuchaytirdi.

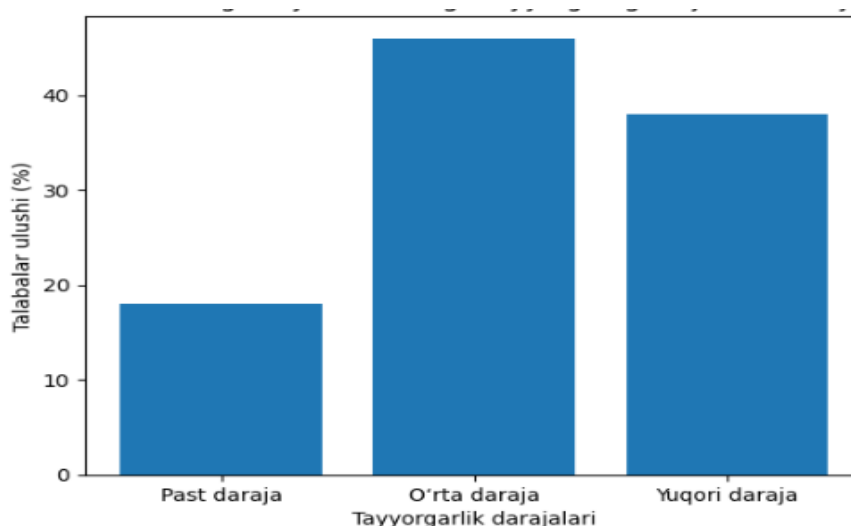

Rasm 1. Talabalarning inklyuziv ta'limga tayyorgarligi (tajriba-sinovdan oldin)

Yakuniy diagnostika natijalari tahlili quyidagi ijobiy o'zgarishlarni aniqlash imkonini berdi:

talabalarning inklyuziv ta'limga oid bilimlari tizimlashdi va chuqurlashdi; maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega shaxslarga nisbatan tolerantlik va empatiya darajasi oshdi;

inklyuziv muhitda ishlashga bo'lgan kasbiy motivatsiya kuchaydi; amaliy vaziyatlarda mos pedagogik qaror qabul qilish ko'nikmalari rivojlandi.

Rasm 2. Talabalarining inklyuziv ta'limga tayyorgarligi (tajriba-sinovdan keyin)

Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, tajriba-sinov jarayonida qo'llanilgan interfaol va refleksiyaga asoslangan metodlar talabalarining inklyuziv ta'limga tayyorgarligini oshirishda samarali bo'ldi. Ayniqsa, nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirish talabalarining inklyuziv kompetensiyalarini shakllantirishda muhim omil sifatida namoyon bo'ldi.

Umuman olganda, Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universitetida 102 nafar talaba ishtirokida o'tkazilgan tajriba-sinov natijalari oliy ta'limda talabalarni inklyuziv ta'limga tayyorlash jarayonini takomillashtirish zarurligini hamda ushbu yo'nalishda tizimli, amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv yuqori samaradorlikka ega ekanini ilmiy jihatdan tasdiqladi.

1-jadval

Talabalarining inklyuziv ta'limga tayyorgarlik darajasi (tajriba-sinovdan oldin va keyin)

Tayyorgarlik darajasi	Tajribadan oldin (talaba soni)	Tajribadan oldin (%)	Tajribadan keyin (talaba soni)	Tajribadan keyin (%)
Past daraja	46	45 %	18	18 %
O'rta daraja	41	40 %	47	46 %
Yuqori daraja	15	15 %	37	36 %
Jami	102	100 %	102	100 %

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, tajriba-sinovdan oldin talabalarining aksariyati past va o'rta darajadagi tayyorgarlikka ega bo'lgan. Tajriba-sinov ishlari yakunida esa yuqori darajadagi ko'rsatkichlar sezilarli darajada oshib, past darajadagi tayyorgarlikka ega talabalar ulushi keskin kamaygan. Bu holat qo'llanilgan pedagogik yondashuvlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, oliy ta'limda talabalarni inklyuziv ta'limga tayyorlashning amaldagi holati tizimli yondashuvni talab etuvchi muhim pedagogik muammo hisoblanadi. Tajriba-sinov ishlari jarayonida talabalarining inklyuziv ta'limga oid bilimlari mavjud bo'lsa-da, ularning amaliy ko'nikmalari, psixologik tayyorgarligi va maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega shaxslar bilan ishlashga bo'lgan ishonchi yetarli darajada shakllanmaganligi aniqlandi. Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universitetida 102 nafar talaba

ishtirokida o'tkazilgan tajriba-sinov natijalari inklyuziv ta'limga yo'naltirilgan maxsus mashg'ulotlar, interfaol metodlar va amaliy vaziyatlarga asoslangan yondashuv talabalarning tayyorgarlik darajasini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatdi. Tajribadan oldingi va keyingi natijalar taqqoslanganda, yuqori darajadagi tayyorgarlikka ega talabalar ulushining oshgani, past darajadagi ko'rsatkichlarning esa keskin kamaygani kuzatildi.

Tadqiqot natijalari asosida xulosa qilish mumkin, talabalarni inklyuziv ta'limga samarali tayyorlash uchun oliy ta'lim jarayonida:

- inklyuziv ta'limga oid fanlar mazmunini boyitish,
- nazariya va amaliyotni uzviy bog'lash,
- refleksiya, trening va real pedagogik vaziyatlarga asoslangan mashg'ulotlarni keng joriy etish zarur hisoblanadi.

Umuman olganda, olib borilgan tadqiqot inklyuziv ta'limga tayyorlash jarayonini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-pedagogik xulosalar chiqarish imkonini berdi hamda oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarni inklyuziv muhitda faoliyat yuritishga tayyorlashda kompleks va amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvning yuqori samaradorligini tasdiqladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Слостёнин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика. – М.: Академия, 2013. – 608 с.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
3. Никандров Н. Д. Воспитание и социализация личности. – М.: Педагогика, 2009. – 256 с.
4. ЮНЕСКО. Руководство по обеспечению инклюзивного образования. – Париж: UNESCO, 2017. – 56 с.
5. Очилов О. Олий таълимда инклюзив таълимни жорий этишнинг педагогик асослари. – Т.: Фан ва технология, 2020. – 176 б.